

Wojciech Góralski

Dyspensa od formy zawarcia małżeństwa w świetle nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 31/1-2, 87-99

1988

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

**DYSPENSA OD FORMY ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA W ŚWIETLE
NOWEGO KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO**

Treść: Wstęp. 1. Forma zawarcia małżeństwa. 2. Dyspensa od formy zawarcia małżeństwa. a) Niebezpieczeństwo śmierci. b) Małżeństwa mieszane. c) Uważnienie w związku. 3. Odpowiedź Papieskiej Komisji do Autentycznej Interpretacji KPK z 14 V 1985 r. Zakończenie.

Wstęp

Małżeństwo jako umowa domaga się niezbędnych formalności związanych z jego zawieraniem. Przepisane przez prawo stanowią one formę prawną, inaczej kanoniczną zawarcia umowy małżeńskiej. Przez formę prawną zawarcia małżeństwa rozumiemy więc ogół przepisów prawa kanonicznego, których zachowanie jest czymś koniecznym przy wyrażaniu zgody małżeńskiej. Podczas gdy forma liturgiczna wymagana jest jedynie do godziwości zawarcia związku małżeńskiego, to forma prawna przepisana jest do jego ważności¹.

Kodeks Jana Pawła II podtrzymał co do istoty przepisy zbioru z 1917 r. wyróżniając również formę zwyczajną i nadzwyczajną zawierania umowy małżeńskiej. Uwzględnił przy tym nowe sytuacje i okoliczności, w których możliwa jest dyspensa od zachowania formy kanonicznej. Przed zreferowaniem tej ostatniej kwestii wypada przypomnieć ustalenia nowego prawa co do formy, przynajmniej gdy chodzi o jej istotę.

1. Forma zawarcia małżeństwa

Gdy chodzi o formę zwyczajną zawarcia małżeństwa prawodawca sankcjonuje, iż polega ona na wyrażeniu zgody małżeńskiej wobec świadka kwalifikowanego i dwóch świadków zwykłych². Kwalifikowanym świadkiem zawarcia umowy małżeńskiej jest miejscowy ordynariusz lub proboszcz, bądź delegowany przez jednego z nich kapłan lub diakon. Świadkiem zwykłym może być

¹ W Góralski, *Małżeństwo*, [w:] Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, t. 3, Lublin 1986, s. 287; Zob. T. Pawluk, *Forma zawarcia małżeństwa w świetle nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Prawo Kanoniczne 27 (1984) nr 1—2, s. 41—42.

² Zob. kan. 1108 § 1 KPK.

każdy, kto jest zdolny dać o zawarciu umowy małżeńskiej wiarygodne świadectwo³. Świadek urzędowy musi asystować czynnie przy zawieraniu małżeństwa. Chodzi więc o jego obecność fizyczną oraz pytanie o konsens małżeński i przyjęcie tegoż konsensu stron w imieniu Kościoła⁴. Zarówno ordynariusz miejsca, jak i proboszcz ważnie asystują przy zawieraniu małżeństwa po objęciu swojego urzędu w posiadanie. Władza obydwu ma charakter terytorialny⁵. Asystencja zarówno miejscowego ordynariusza, jak i proboszcza jest nieważna, jeśli wyrokiem lub dekretem skazującym zostali ukarani ekskomuniką, interdyktem lub suspensą od urzędu, bądź też, jeśli jedną z wymienionych kar zaciągnęli *ipso facto* i popadnięcie w karę zostało zdeklarowane⁶. W przypadku błogosławienia małżeństw osób obcych ordynariusz miejsca i proboszcz ważnie sprawują swoją władzę tylko wówczas, jeśli przynajmniej jedna strona należy do obrządku łacińskiego⁷.

Świadek kwalifikowany delegowany może uzyskać delegację (upoważnienie) jedynie w granicach terytorialnych delegującego, a więc na terenie diecezji lub jednostki z nią zrównanej (deleguje ordynariusz miejsca) lub parafii (deleguje proboszcz)⁸. Novum stanowi możliwość udzielenia upoważnienia ogólnego. Gdy chodzi o sposób delegowania władzy, prawodawca przepisuje określone warunki, które odnoszą się do osoby delegowanego oraz do samej delegacji. Tak więc delegowany, do ważności samej delegacji, winien być ściśle określony tzn. oznaczony (*determinatus*). Również małżeństwo, do błogosławienia którego udziela się delegacji, powinno być oznaczone. Sama delegacja musi być udzielana — również do ważności — w sposób wyraźny (*expresse*), tj. wyrażona pismem, słowami lub równoznacznymi znakami⁹. Obok delegacji możliwa jest ponadto subdelegacja¹⁰.

Co się tyczy formy nadzwyczajnej zawarcia małżeństwa, to polega ona na wyrażeniu zgody małżeńskiej w przewidzianych prawem przypadkach wobec samych tylko świadków zwykłych. Jako warunek stosowania wspomnianej formy prawodawca stawia — generalnie — aktualny brak świadka kwalifikowanego, brak w tym znaczeniu, że albo nie można sprowadzić go albo

³ Zob. tamże; T. Pawluk, art. cyt., s. 43 i 51.

⁴ Zob. kan. 1108 § 2 KPK.

⁵ Kan. 1109 KPK.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Kan. 1111 § 1 KPK.

⁹ Kan. 1111 § 2 KPK.

¹⁰ Wynika to z pozytywnej odpowiedzi Papieskiej Komisji Interpretacyjnej w odniesieniu do kan. 1096 § 1 dawnego KPK, na podstawie zaś analogii wolno to rozstrzygnięcie odnieść do kan. 1111 § 1 nowego kodeksu. Zob. AAS 20 (1927) s. 61—62.

udać się do niego bez poważnej niedogodności. Gdy tego rodzaju sytuacja ma miejsce, formę nadzwyczajną można zastosować: 1) w niebezpieczeństwie śmierci; b) poza niebezpieczeństwem śmierci, jeśli roztropnie przewiduje się, że taka sytuacja potrwa przez miesiąc¹¹. Niemożność wezwania świadka kwalifikowanego lub udania się do niego ma miejsce także wtedy, gdy jest on wprawdzie fizycznie obecny, ale z powodu poważnej niedogodności nie może asystować. Taką interpretację dawnego kan. 1098, 1°, pochodzącą od Papieskiej Komisji Interpretacyjnej z 25 VII 1931 r.¹², można uznać za aktualną także w odniesieniu do analogicznego kan. 1116 § 1 nowego zbioru¹³. Niemożność stanowi więc nieobecność moralną świadka urzędowego. Do tego rodzaju niemożności Kongregacja Sakramentów św. zaliczyła w 1935 r. również przypadek, kiedy świadek urzędowy, obecny fizycznie, nie może asystować z uwagi na zakazy prawa świeckiego, które obowiązują pod sankcją karną¹⁴. Wyjaśniono ponadto, że forma nadzwyczajna może mieć miejsce także wtedy, gdy wielkie trudności zagrażają nie tylko świadkowi urzędowemu, lecz również stronom lub jednej z nich¹⁵.

Wypada wreszcie nadmienić, iż do formy kanonicznej zawierania małżeństwa zobowiązane są te małżeństwa, jeśli przynajmniej jedna ze stron została ochrzczona w Kościele katolickim lub została do niego przyjęta i nie odstąpiła odeń formalnym aktem¹⁶.

2. Dyspensa od formy zawarcia małżeństwa

Forma zawarcia małżeństwa — w stosunku do wymienionych wyżej kategorii osób — obowiązuje do ważności samej umowy małżeńskiej. Zanim zostaną wskazane i omówione przypadki przewidzianej przez nowe ustawodawstwo małżeńskie dyspensy od kanonicznej formy zawarcia małżeństwa, wypada nadmienić, iż sam prawodawca kodeksowy sankcjonuje określone wyjątki w stosunku do zasady kan. 1108 § 1 i 1116 § 1 o obowiązywalności — do ważności małżeństwa — teź formy¹⁷.

Pierwszy wyjątek od reguły został zawarty w dyspozycji kan. 144 §§ 1—2 KPK, proklamującego zasadę *Ecclesia supplet...* Przy-

¹¹ Kan. 1116 § 1 KPK; Zob. T. Pawluk, *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1984, s. 186—188.

¹² AAS 23 (1931) s. 338.

¹³ W. Góralski, art. cyt., s. 297.

¹⁴ Zob. *Enchiridion canonicum* (ed. Sartori — Belluco), Romae 1963, s. 291—292.

¹⁵ Zob. Odpowiedź Papieskiej Komisji Interpretacyjnej z 3 V 1945 r., AAS 37 (1945) s. 149.

¹⁶ Kan. 1117 KPK.

¹⁷ Zob. D. J. Andrès, *De dispensatione a forma canonica matrimonii*, Apollinaris 58 (1985) nr 3—4, s. 443—444.

padek błędu powszechnego, faktycznego czy prawnego oraz wątpliwości pozytywnej i prawdopodobnej został wyraźnie odniesiony w paragrafie 2 cytowanego kanonu do principium kan. 1111 § 1 o możliwości delegowania władzy asystowania przy zawieraniu małżeństw kapłanowi lub diakonowi. Brak zatem wymaganej tu — do ważności — delegacji u kapłana lub diakona od ordynariusza miejsca lub proboszcza Kościoła uzupełnia, gdy weryfikuje się sytuacja wspomnianego błędu lub wątpliwości.

Drugim wyjątkiem pozostaje przepis kan. 1112 § 1, przewidującego możliwość udzielania delegacji błogosławienia małżeństw osobom świeckim jako świadkom kwalifikowanym. Tam mianowicie, gdzie nie ma kapłanów i diakonów, biskup diecezjalny, może udzielać takich delegacji, jeśli uzyska na to zezwolenie Stolicy Apostolskiej, po wyrażeniu pozytywnej opinii przez zainteresowaną Konferencję Episkopatu.

Innym jeszcze ustępstwem prawodawcy jest postanowienie kan. 1127 § 1 stwierdzające, iż w zawieraniu małżeństwa strony katolickiej ze stroną niekatolicką obrządku wschodniego, forma kanoniczna wymagana jest tylko do godziwości, do ważności zaś konieczny jest udział świętego szafarza.

Biorąc pod uwagę to, że właściwą formą zawierania małżeństwa jest forma zwyczajna, wolno przyjąć, iż dopuszczalność zastosowania — w wyżej określonych sytuacjach — formy nadzwyczajnej (kan. 1116 § 1) może być uznana za czwarty wyjątek od reguły¹⁸.

Jeśli forma zawarcia małżeństwa dotyczy tak doniosłej dziedziny życia, jaką jest podejmowanie umowy małżeńskiej, to dyspensowanie od niej trzeba uznać za coś wyjątkowego. Nie ulega wszakże wątpliwości, iż od zachowania formy małżeńskiej może dyspensować Stolica Apostolska. W trzech przypadkach prawodawca kodeksowy upoważnia także ordynariusza miejsca do udzielenia takiej dyspensy: a) w niebezpieczeństwie śmierci; b) w odniesieniu do małżeństw mieszanych; c) w ramach uważnienia małżeństwa w związku. Należy dodać, iż w tym ostatnim przypadku wspomniana władza przysługuje tylko biskupowi diecezjalnemu.

a) *Niebezpieczeństwo śmierci*

Kodeks z 1917 r.¹⁹, a za nim kodeks z 1983 r.²⁰, przyznaje ordynariuszowi miejsca władzę dyspensowania swoich podwładnych, gdziekolwiek przebywających oraz wszystkich pozostających

¹⁸ Tak uważa D. J. Andrès, art. cyt., s. 444.

¹⁹ Kan. 1043 KPK z 1917 r.

²⁰ Kan. 1079 § 1 KPK.

na jego własnym terytorium, od formy obowiązującej przy zawarciu małżeństwa w niebezpieczeństwie śmierci. W tych samych okolicznościach, tzn. w niebezpieczeństwie śmierci, władza dyspensowania od formy małżeńskiej przysługuje także proboszczowi, kapłanowi i diakonowi delegowanemu do asystowania przy zawieraniu umowy małżeńskiej oraz kapłanowi i diakonowi obecnemu podczas zawierania małżeństwa w formie nadzwyczajnej²¹. Wymienione jednak tutaj — poza ordynariuszem — kategorie osób tylko wówczas posiadają władzę, o której mowa, gdy nie można się odnieść do miejscowego ordynariusza²². Przez niemożność odniesienia się do ordynariusza miejsca, nadmienia prawodawca, rozumie się sytuację, gdy można to uczynić jedynie przy pomocy telegrafu lub telefonu²³. Konsekwentnie więc należy przyjąć, że możliwość zwrócenia się do ordynariusza zachodzi wtedy, gdy można się doń odnieść drogą korespondencji²⁴.

Proboszcz, kapłan i diakon, którzy udzielają dyspensy obowiązani są powiadomić natychmiast ordynariusza miejsca to tym fakcie²⁵. Taka dyspensa winna być poza tym odnotowana, w księdze zaślubionych²⁶.

Niebezpieczeństwo śmierci oznacza rzeczywiste i poważne prawdopodobieństwo utraty życia, przynajmniej przez jedną stronę spośród kontrahentów. Może ono pochodzić z przyczyny bądź wewnętrznej (np. choroby), bądź zewnętrznej (np. wyroku śmierci, niebezpiecznej operacji, działań wojennych)²⁷.

Należy zwrócić uwagę, iż w sformułowaniu kan. 1079 § 1 zbioru Jana Pawła II zrezygnowano z wzmianki, występującej w kan. 1043 kolekcji Piusa X i Benedykta XV, o przyczynie, dla której można udzielić dyspensy. Kanon wspominał o dwóch przyczynach: uspokojeniu sumienia i legitymacji potomstwa. Pominięcie w nowej wersji kanonu owego fragmentu pozostaje w pełnej zgodności z dyspozycją kan. 90 § 1, wzmiankującą ogólnie o niezbędności słusznej i racjonalnej przyczyny — z uwzględnieniem okoliczności przypadku i ważności ustawy — gdy chodzi o wszelkie dyspensy od ustawodawstwa kościelnego. Nie może ulegać

²¹ Kan. 1079 § 2 KPK.

²² Tamże.

²³ Kan. 1079 § 4 KPK.

²⁴ W. Góralski, art. cyt., s. 237; F. Bersini, *Il nuovo diritto canonico matrimoniale. Commento giuridico-teologico-pastorale*, Torino 1983, s. 48; A. Abate, *La costituzione del matrimonio nuovo Codice di Diritto Canonico*, [w] *La nuova legislazione canonica*, Roma 1983, s. 335—336; Tenże, *Il matrimonio nella nuova legislazione canonica*, Roma 1985, s. 163.

²⁵ Kan. 1081 KPK.

²⁶ Tamże.

²⁷ Zob. F. Bączkowiec, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, s. 187.

wątpliwości, iż dyspensa od formy małżeńskiej, udzielona nawet w niebezpieczeństwie śmierci pozostaje zawieszeniem prawa o dużej randze ustawodawczej. Z drugiej jednak strony wolno mniemać, iż dobro duchowe nupturientów, szczególnie strony zagrożonej niebezpieczeństwem śmierci, stanowi niewątpliwą przyczynę, dla której wolno udzielić dyspensy.

Wypada wspomnieć, iż kodeks z 1917 r. — nie powtórzył tego zbiór z 1983 r. — przyznawał w kan. 1044 władzę dyspensowania od formy w niebezpieczeństwie śmierci także spowiednikowi (w zakresie wewnętrznym sakramentalnym).

b) *Małżeństwo mieszane*

Już motu proprio Pawła VI *Matrimonia mixta* z 31 III 1970 r.²⁸ udzieliło ordynariuszowi miejsca władzy dyspensowania od formy zawarcia małżeństwa, gdy jedna ze stron jest akatolicka, nawet nie ochrzczona. Przepis ten wszedł następnie do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.²⁹

Odnosnie do formy zawarcia małżeństwa mieszanego (strony katolickiej z akatolicką ochrzczoneą lub strony katolickiej ze stroną nie ochrzczoneą) ustawodawca kodeksowy stwierdza najpierw, że należy zachować przepis kan. 1108 (o formie kanonicznej zwyczajnej), przy czym formę małżeństwa strony katolickiej ze stroną niekatolicką obrządku wschodniego przypisuje — jak już zaznaczono — tylko do godziwości, wymagając do ważności udziału świętego szafarza (choćby szafarza niekatolickiego obrządku wschodniego, a więc prawosławnego)³⁰, z zachowaniem innych wymogów prawa, np. obecności świadków zwykłych itd.³¹

W kan. 1127 § 2 zawarta jest następnie dyspozycja przewidująca możliwość udzielenia dyspensy od tejże formy przez ordynariusza miejsca, gdy chodzi o małżeństwa mieszane. Jeżeli mianowicie małżeństwo mieszane nie może być zawarte według formy kanonicznej wskutek poważnych trudności, ordynariusz miejsca, gdzie ma być zawarta umowa małżeńska, może w poszczególnych przypadkach dyspensować od zachowania tej formy, z zachowaniem — i to do ważności — jakiejś innej formy publicz-

²⁸ AAS 2 (1970) s. 9—14.

²⁹ Kan. 1127 § 2 KPK.

³⁰ Ta ostatnia dyspozycja została zawarta już w dekrete Soboru Watykańskiego II *Orientalium Ecclesiarum* (n. 18), a następnie powtórzona w dekrete Kongregacji dla Kościoła Wschodniego *Crescens matrimoniorum* z 22 II 1967 r., AAS 59 (1967) s. 165—166; Kan. 1127 § 1 nowego kodeksu dodał wzmiankę o niezbędności udziału — do ważności — szafarza świętego.

³¹ Zob. W. Góralski, art. cyt., s. 311—312; Trafnie stwierdza T. Pawluk: „Małżeństwo mieszane powinno być zawierane według formy kanonicznej, a więc po myśli kan. 1108”, dz. cyt., s. 204.

nej. Konferencja Episkopatu powinna ustanowić jednolite normy w sprawie dyspensowania od formy kanonicznej w takich przypadkach. Mimo więc dyspensy od formy kanonicznej, małżeństwo mieszane nie może być ważnie zawarte własną powagą nupturientów i potajemnie³².

Konferencja Episkopatu Polski, we wskazaniach z 1 IV 1970 r. w stosunku do dyspozycji motu proprio *Matrimonia mixta* postanowiła, iż w przypadku udzielenia dyspensy przez ordynariusza miejsca strony muszą wybrać jedną z publicznych form zawierania małżeństwa: przed ministrem akatolickim lub w Urzędzie Stanu Cywilnego³³. Tego rodzaju norma koresponduje w pełni z poleceniem motu proprio *Matrimonia mixta*, powtórzonym w kan. 1127 § 2 o konieczności zastosowania jakiejś formy publicznej.

Poważną trudnością, o której wspomina kan. 1127 § 2¹ może być zdecydowana odmowa strony niekatolickiej zawierania umowy małżeńskiej w formie kanonicznej.

c) Uważnienie w związku

Biskup diecezjalny jest upoważniony — w poszczególnych przypadkach — do uważnienia małżeństw w związku. Ponieważ uważnienie w związku, w myśl kan. 1161 § 1 KPK, zawiera w sobie m. in. dyspensę od przeszkody lub formy kanonicznej, przeto tym samym biskup diecezjalny jest kompetentny do udzielenia dyspensy od formy kanonicznej zawarcia małżeństwa. Podczas gdy spod kompetencji biskupa diecezjalnego zostają wyłączone uważnienia w związku tych małżeństw, których nieważność została spowodowana przeszkodami, od których dyspensy udziela Stolica Apostolska³⁴ lub przeszkodami pochodzącymi z prawa naturalnego lub Bożego pozytywnego (gdy przeszkoda wygasa), to nie czyni się żadnych ograniczeń, gdy chodzi o uważnienie małżeństw zawartych nieważnie z powodu braku formy³⁵.

Biskup diecezjalny może zatem uważniać w związku jakiekolwiek małżeństwa nieważnie zawarte z powodu braku formy kanonicznej. Chodzi tu o małżeństwa nieważnie zawarte zarówno pomiędzy dwoma stronami katolickimi, jak i jedną katolicką a drugą niekatolicką. Udzielenie dyspensy od formy kanonicznej nie stanowi odrębnego aktu prawnego, jest bowiem integralnie

³² T. Pawluk, dz. cyt., s. 205.

³³ W. Szafranski, *Rzymskokatolickie prawo małżeńskie po II Soborze Watykańskim*, Poznań-Warszawa-Lublin 1971, s. 172 (tekst wskazań Konferencji i Episkopatu Polski).

³⁴ Zob. kan. 1078 § 1 KPK.

³⁵ Kan. 1165 § 2 KPK.

zawarte — jak to już nadmieniono — w samym akcie uważnienia w związku.

Władzę biskupa diecezjalnego, o której mowa można uznać za szeroką. Stanowi ona wynik pewnej ewolucji na gruncie prawnym³⁶. Kodeks z 1917 r. władzę uważniania w związku, inaczej nadzwyczajnego przyznawał jedynie Stolicy Apostolskiej³⁷. Dopiero motu proprio *Pastorale munus* (n. 21) upoważniało biskupów diecezjalnych, a jak można interpretować z kontekstu wszystkich ordynariuszy miejsc, do uważniania w związku małżeństw nieważnych z powodu przeszkód niższego rzędu lub braku formy prawnej, choćby chodziło o małżeństwa mieszane³⁸. Władza biskupów diecezjalnych została następnie powiększona im proprio *De Episcoporum muneribus*, kiedy to przyznano im prawo uważniania małżeństw w związku, z wyjątkiem przypadków nieważności spowodowanej przeszkodą zarezerwowaną Stolicy Apostolskiej bądź przeszkodą z prawa naturalnego lub Bożego pozytywnego (po jej ustaniu), a także z wyjątkiem małżeństw mieszanych, jeśliby zachodziły trudności w zachowaniu przepisów o rękojmiach stron³⁹. Kodeks Jana Pawła II powtórzył dyspozycję motu proprio *De Episcoporum muneribus*, pomijając tę ostatnią klauzulę.

Reasumując wypadnie stwierdzić, iż zbiór z 1983 poszerza znacznie możliwości ordynariusza miejsca (trzeci z omówionych dotyczy jedynie biskupa diecezjalnego) w zakresie dyspensowania od przepisu kan. 1108 § 1 w stosunku do możliwości, jakie sankcjonował w tym względzie kodeks z 1917 r. Podczas gdy kolekcja Piusa X i Benedykta XV przyznawały tę władzę tylko w jednym przypadku (niebezpieczeństwo śmierci), to kodeks Jana Pawła II — w nawiązaniu do wcześniejszych aktów normatywnych (motu proprio *Matrimonia mixta* i motu proprio *De Episcoporum muneribus*) — udziela jej ponadto w dwóch innych przypadkach (małżeństwa mieszane, uważnienie w związku). Stało się to niewątpliwie w wyniku zainicjowanego po Soborze Watykańskim II procesu decentralizacji władzy, m. in. w dziedzinie administracji, do której właśnie należy dyspensowanie.

Rodzi się jednak pytanie: czy zasygnalizowane wyżej owe trzy przypadki władzy ordynariusza miejsca (czy biskupa diecezjalnego) wyczerpują całkowicie możliwości przyznane w omawianej dziedzinie wymienionej kategorii osób. Odpowiedzią na tak sformu-

³⁶ T. Pawluk, dz. cyt., s. 235.

³⁷ Kan. 1141 KPK z 1917 r.

³⁸ Zob. M. Żurowski, *Dyspensowanie od prawa powszechnego w świetle motu proprio „De Episcoporum muneribus”*, Prawo Kanoniczne 10 (1967) nr 3—4, s. 55—59.

³⁹ IX, 18, a, b, c; Zob. W. Góralski, dz. cyt., s. 355; T. Pawluk dz. cyt., s. 235.

mułowane pytanie pozostaje niedawne rozstrzygnięcie Papieskiej Komisji do Autentycznej Interpretacji KPK, zaaprobowane przez papieża Jana Pawła II.

3. Odpowiedź Papieskiej Komisji do Autentycznej Interpretacji KPK z 14 V 1985 r.

Postawiona przed chwilą kwestia nie jest bynajmniej pytaniem akademickim. Do Papieskiej Komisji do Autentycznej Interpretacji KPK wpłynęło bowiem ostatnio zapytanie — wątpliwość, czy poza niebezpieczeństwem śmierci (kan. 1079 § 1) biskup diecezjalny, stosownie do kan. 87 § 1, może dyspensować od formy kanonicznej zawarcia małżeństwa dwojga katolików⁴⁰. Podczas posiedzenia plenarnego wymienionej Komisji w dniu 14 maja 1985 r. została udzielona na powyższe pytanie odpowiedź negatywna⁴¹. Rozstrzygnięcie Papieskiej Komisji do Autentycznej Interpretacji KPK zaaprobował następnie papież Jan Paweł II, podczas audiencji udzielonej w dniu 5 lipca 1985 r. przewodniczącemu tejże Komisji, kard. R. J. Castillo Lara⁴². Odpowiedź Komisji została następnie opublikowana w *Acta Apostolicae Sedis*⁴³.

Przedstawione Komisji Interpretacyjnej dubium wydaje się w dużej mierze uzasadnione⁴⁴. Kanon bowiem 87 § 1 KPK stwierdza: „Biskup diecezjalny może dyspensować wiernych — ilekroć uzna to za pożyteczne dla ich duchowego dobra — od ustaw dyscyplinarnych, tak powszechnych, jak i partykularnych, wydanych przez najwyższą władzę kościelną dla jego terytorium lub dla jego podwładnych, jednak nie od ustaw procesowych lub karnych ani do których dyspensa jest specjalnie zarezerwowana Stolicy Apostolskiej lub innej władzy”⁴⁵. Tymczasem w Kodeksie Prawa Kanonicznego Jana Pawła II brak jakiegokolwiek wyraźnej wzmianki o zarezerwowaniu przez Stolicę Apostolską dyspensy do formy kanonicznej zawarcia małżeństwa⁴⁶. Czyżby zatem po-

⁴⁰ „Utrum extra casum urgentis mortis periculi Episcopus dioecesanus, ad normam can. 87 § 1, dispensare valeat a forma canonica in matrimonio duorum catholicorum” (podkreślenie autora — W. G.), AAS 77 (1985) s. 771.

⁴¹ „Negative”, tamże.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Zob. L. Orsy, [w] *The Code of Canon Law. A Text and Commentary*. Commissioned by the C.L.S.A. (ed. by James A. Coriden et Al., G. Chapman, London 1985, s. 65—66.

⁴⁵ Tłumaczenie kanonu według wydania: *Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus*. Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Palotinum 1984, s. 63.

⁴⁶ Zob. F. J. Urrutia, *Responsa Pontificiae Commissionis Codici*

minięcie *expressis verbis* przez prawodawcę wzmianki o zastrzeżeniu Stolicy Apostolskiej wspomnianej dyspensy oznaczało, iż — na mocy kan. 87 § 1 — biskup diecezjalny może też dyspensy udzielać? Jeśli tak, to mógłby jej udzielać — zawsze dla słusznej i racjonalnej przyczyny, proporcjonalnej do rangi przepisu⁴⁷ — w odniesieniu do wszystkich małżeństw: zarówno strony katolickiej z niekatolicką, jak i dwóch stron katolickich. Wątpliwość dotyczyła właśnie tej drugiej sytuacji: małżeństwa dwojga katolików. Co do pierwszej bowiem nie mogło istnieć najmniejsze dubium, skoro kan. 1127 § 2 *expressis verbis* przyznaje taką władzę ordynariuszowi miejsca.

A. Abate, w swoim komentarzu do nowego prawa małżeńskiego⁴⁸, wydanym przed przytoczoną wyżej odpowiedzią Papieskiej Komisji do Autentycznej Interpretacji KPK, powołując się na kan. 87 § 1⁴⁹ uważał, iż biskup diecezjalny posiada władzę dyspensowania od formy kanonicznej zawarcia małżeństwa, gdyż — jak stwierdza — tego rodzaju akt nie został zastrzeżony Stolicy Apostolskiej⁵⁰. Podobną opinię wyraził L. Orsy⁵¹, a pośrednio — także J. M. Piñero Carrion⁵². Takie stanowisko zdawało się znajdować swoje uzasadnienie m. in. w dyspozycjach motu proprio *De Episcoporum muneribus*, które *expressis verbis* zastrzeżało władzę dyspensowania od formy małżeństwa Stolicy Apostolskiej⁵³. Wydawać się więc mogło, iż skoro *motu proprio* wyraźnie wspomniany rezerwat ustanawiało, a kodeks z takiej wzmianki o rezerwacie zrezygnował, to biskup diecezjalny jest kompetentny do udzielenia dyspensy.

Gdzie zatem poszukiwać przesłanek uzasadniających odpowiedź Komisji Interpretacyjnej z 14 V 1985 r.? W odpowiedzi na to pytanie należy zwrócić uwagę na następujące momenty.

1. Jakkolwiek przepis kan. 1108 § 1 KPK wydaje się mieć

Iuris Canonici Authentice Interpretando (adnotationes), Periodica de re morali, canonica, liturgica 74 (1985) z. 4, s. 624; Por. J. Andrés, art. cyt., s. 447—448.

⁴⁷ Zob. kan. 90 § 1 KPK.

⁴⁸ A. Abate, dz. cyt., s. 163.

⁴⁹ Omyłkowo przytoczony jest § 2 kanonu, tamże.

⁵⁰ „La dispensa dalla forma canonica, legge ecclesiastica disciplinare, non riveste una tale riserva”, tamże.

⁵¹ L. Orsy, art. cyt., s. 65—66.

⁵² J. M. Piñero Carrion wymieniając rezerwy papieskie nie wspomina o dyspensie od formy zawarcia małżeństwa (*La ley de la Iglesia. Instituciones Canonicas*, t. 1, Atenas, Madrid 1985, s. 167—168).

⁵³ „Salvis facultatibus Legatis Romani Pontificis et Ordinariis specialiter tributis, Nobis expresse reservamus dispensationes quae sequuntur [...] 17. A forma iure praescripta ad valide contrahendum matrimonium”, „De Episcoporum muneribus” Litterae Apostolicae Pauli PP. VI motu proprio datae, quibus normae Episcopis impertiuntur ad facultatem dispensandi spectantes”, AAS 58 (1966) s. 471.

charakter dyscyplinarny (a tylko takie ustawy mieszczą się w zakresie władzy biskupa diecezjalnego udzielonej mu w kan. 87 § 1), to wnikliwa analiza samego pojęcia i roli formy zawarcia małżeństwa może nasunąć w tym względzie poważne obiekcje. Forma kanoniczna stanowi wszakże bardzo istotny element, gdy chodzi o sposób wyrażenia zgody małżeńskiej, która z kolei — dla aktu prawnego, jakim jest umowa małżeńska, a nawet dla samej instytucji małżeństwa — jest elementem konstytutywnym. To właśnie forma umożliwia wyrażenie konsensu. Zarówno zgoda, jak forma stanowią niejako jeden akt prawny. Jeśli zatem dyspozycję w przedmiocie formy kanonicznej uzna się za przejaw ustawy, która określa to, co jest istotnie konstytutywne dla umowy małżeńskiej, to w myśl kan. 86 niemożliwa jest tutaj dyspensa⁵⁴. Wyraźna więc wzmianka prawodawcy o rezerwacji takiej dyspensy nie jest potrzebna.

2. Jeśli nawet przyjęłoby się, że norma kan. 1108 § 1 posiada charakter dyscyplinarny, to przy pominięciu przez Kodeks Prawa Kanonicznego wzmianki o rezerwacji dyspensy od formy kanonicznej, należy mieć na względzie myśl i zamiar Papieskiej Komisji do Rewizji KPK. Jak zauważa F. J. Urrutia, wspomniana Komisja nigdy nie sądziła, aby biskupowi diecezjalnemu miała przysługiwać władza dyspensowania od formy małżeńskiej dwojga katolików, przyjmując że taka dyspensa pozostaje, jak to sankcjonowało obowiązujące wówczas motu proprio *De Episcoporum muneribus*, zastrzeżona Stolicy Apostolskiej⁵⁵. Wyjątkiem od tej reguły było przyznanie przez motu proprio *Matrimonia mixta* władzy dyspensowania od formy ordynariuszom miejsc, jeśli chodzi o małżeństwa mieszane⁵⁶. Gdy w dniu 12 II 1971 r. jeden z konsultorów zespołu *De matrimonio* Komisji Kodyfikacyjnej proponował rozciągnięcie tego uprawnienia, tak aby ordynariusze miejsc mogli dyspensować od formy kanonicznej także w odniesieniu do związku dwojga katolików zawieranego w zwykłych okolicznościach, wówczas sekretarz wymienionej Komisji odpowiedział, że „Ojciec święty zastrzegł sobie w motu proprio *Dt Episcoporum muneribus* (IX, 17) dyspensę od formy przepisanej przez prawo do ważnego zawarcia małżeństwa”⁵⁷.

Pominięcie zatem w nowym kodeksie wzmianki zawartej w cytowanym wyżej motu proprio o rezerwacji dyspensy od formy małżeńskiej przez Stolicę Apostolską nie oznacza bynajmniej in-

⁵⁴ D. J. Andrés, art. cyt., s. 447—448.

⁵⁵ F. J. Urrutia, art. cyt., s. 626.

⁵⁶ Zob. „Communications” 3 (1971) s. 80.

⁵⁷ „Secretarius respondet in M. P. De Episcoporum muneribus” (IX, 17) Summum Pontificem sibi reservasse dispensationem a forma iure praescripta ad valide contrahendum matrimonium”, „Communications” 8 (1976) s. 65.

tencji prawodawcy dokonania zmiany owej normy. Przeciwnie, stwierdza F. J. Urrutia, nie było konieczności przytaczania jej *explicite*, Komisja Kodyfikacyjna bowiem uważała ją ciągle za obowiązującą⁵⁸. Tenże autor nie bez słuszności dodaje, iż *specialis reservatio*, o której wspomina kan. 87 § 1, może być zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego nie tylko *expresse* czy nawet *explicite*, lecz również *implicite*. Ta ostatnia forma usankcjonowania rezerwacji zachodzi właśnie odnośnie do dyspensy od formy kanonicznej małżeństwa. Wyraźne bowiem wzmianki o kompetencji ordynariusza miejsca dyspensowania od formy w niebezpieczeństwie śmierci i w przypadku małżeństw mieszanych, a przez biskupa diecezjalnego — w uważeniu w związku, odczytane zgodnie z założeniami konsultorów Komisji Kodyfikacyjnej wskazują pośrednio na wspomnianą rezerwację. Tak więc okoliczności powstawania ustaw w ich fazie przygotowawczej pomagają uchwycić właściwy sens prawa, który należy przyjąć jako zgodny z zamysłem samego prawodawcy, chyba że udowodni się coś przeciwnego⁵⁹.

3. Przyznanie ordynariuszowi miejsca (niebezpieczeństwo śmierci, małżeństwa mieszane) oraz biskupowi diecezjalnemu (uważnienie w związku) władzy dyspensowania od formy zawarcia umowy małżeńskiej jest uzasadnione wyjątkowymi okolicznościami. Tymczasem trudno wskazać racje, dla których biskup diecezjalny miałby otrzymać kompetencje w udzielaniu dyspensy od formy, gdy umowę małżeńską zawierają obydwie strony katolickie nie znajdujące się w szczególnych okolicznościach. Co miałyby skłonić nupturientów do złożenia prośby o tego rodzaju dyspensę? Czy brak świadka urzędowego? Czy chęć pominięcia ceremonii religijnej związanej — w zasadzie — z formą kanoniczną? W braku świadka urzędowego przewidziana jest forma nadzwyczajna. Chęć zaś zrezygnowania z ceremonii liturgicznych byłaby u katolików czymś niestosownym. Jeśli prawodawca pozwala ordynariuszowi miejsca dyspensować od formy zawarcia małżeństwa w niebezpieczeństwie śmierci, a biskupowi diecezjalnemu — w ramach uważnienia w związku (w obydwu przypadkach chodzi o małżeństwo obojga katolików), to bierze pod uwagę wyjątkowość jednej i drugiej sytuacji.

Zakończenie

Zarówno oKdeks Prawa Kanonicznego z 1917 r., jak i Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. traktują formę zawarcia małżeństwa jako dziedzinę doniosłą, dotyczącą bowiem wprost wyraża-

⁵⁸ F. J. Urrutia, art. cyt., s. 628; Zob. D. J. Andrés, art. cyt., s. 449.

⁵⁹ F. J. Urrutia, art. cyt., c. 628.

nia konsensu małżeńskiego, który jest przyczyną sprawczą umowy małżeńskiej. Nic też dziwnego, że obydwaj zbiory określają dokładnie wszystkie elementy formy kanonicznej przewidziane do ważności małżeństwa.

Podczas, gdy zbiór Piusa X i Benedykta XV przyznawał ordynariuszowi miejsca władzę dyspensowania od formy jedynie w niebezpieczeństwie śmierci, to kolekcja Jana Pawła II, poprzedzona dyspozycjami motu proprio *De Episcoporum muneribus* z 1966 r. i *Matrimonia mixta* z 1970 r. przyznaje ją ponadto ordynariuszowi miejsca w odniesieniu do małżeństw mieszanych oraz biskupowi diecezjalnemu uważniającemu małżeństwo w związku. Gdy chodzi o niebezpieczeństwo śmierci, kodeks z 1917 r. udzielił ponadto wspomnianej władzy proboszczowi, kapłanowi asystującemu przy zawieraniu małżeństwa w formie nadzwyczajnej oraz spowiednikowi (w zakresie wewnętrznym sakramentalnym), lecz tylko wówczas gdy nie można się było odnieść do miejscowego ordynariusza. Nowy kodeks normę tę nieco rozbudowuje wymieniając tu jeszcze szafarza delegowanego do błogosławienia małżeństwa oraz diakona asystującego przy zawieraniu małżeństwa w formie nadzwyczajnej, jak również udzielając władzy dyspensowania spowiednikowi także w zakresie wewnętrznym pozasakramentalnym i nie warunkując jego interwencji niemożnością odniesienia się do ordynariusza miejsca.

Odpowiedź Papieskiej Komisji do Autentycznej Interpretacji Kodeksu Prawa Kanonicznego z 14 V 1985 r. stwierdzająca, że w kan. 87 § 1 nie zawiera się władza biskupa diecezjalnego dyspensowania od formy kanonicznej zawarcia małżeństwa (poza niebezpieczeństwem śmierci) dwojga katolików potwierdziła jedynie, iż dyspensę od przepisu kan. 1108 § 1 KPK prawodawca traktuje jako coś niezwykłego. Wskazuje wszakże na to sama ranga przytoczonego kanonu stojącego na straży zawierania umowy małżeńskiej *coram Ecclesia*.

La dispensa dalla forma canonica della celebrazione del matrimonio alla luce del nuovo Codice di Diritto Canonico

La nuova legislazione matrimoniale contenuta nel Codice di Diritto Canonico di Giovanni Paolo II determina la forma giuridica della celebrazione del matrimonio prevedendo in due casi la dispensa da concedere per l'ordinario del luogo (il pericolo di morte, i matrimoni misti) e in uno caso — per il vescovo diocesano (la sanazione in radice).

Dopo aver presentato le suddette possibilità della dispensa dalla forma matrimoniale l'autore commenta la risposta negativa della Pontificia Commissione per Interpretare Autenticamente il Codice di Diritto Canonico del 14 maggio 1985 al dubbio riguardante la potestà del vescovo diocesano di dispensare dalla forma canonica della celebrazione del matrimonio dei due cattolici in virtù del can. 87 § 1.